

JASMINKA BRALA-MUDROVČIĆ, MARIJA GRAČANIN
Sveučilište u Zadru

USMENOKNJIŽEVNI ELEMENTI U LEKTIRNIM DJELIMA PREDMETNE NASTAVE

Uvod

Usmena književnost najstariji je i najdugotrajniji oblik umjetničkog stvaranja jezičnim medijem. Pisana i usmena književnost potpuno su različiti poetički modeli, ali među njima postoji snažna veza koja se ne smije zanemariti. „Objema im je zajedničko sve što ih čini književnostima i obje čine ukupnost ljudskog, duhovnog, etnološkog, kulturološkog, antropološkog znanja i zbir su pojedinačnih ostvaraja” (Kekez 1998: 134) Usmena književnost *blago* je naše književne povijesti. Njezina vrijednost, bogatstvo i raznovrsnost od iznimne su važnosti za hrvatsku kulturu i književnost. Tijekom povijesti postojalo je raznih interpretacija usmene književnosti, recepcija i općenito njezina vrednovanja. Dugi niz godina usmena, folklorna, narodna, pučka, tradicionalna i seljačka književnost, kako su je sve nazivali, bila je marginalizirana na hrvatskoj književnoj sceni i smatrala se manje vrijednim poetičkim modelom i time se uvijek nalazila na književnoj periferiji ili čak i izvan nje. Didaktičizam, regionalizam, lokalni idiomi i tome slično zamjeralo se usmenoj književnosti koja je naspram pisane imala široku recepciju. Tek u drugoj polovici 20. stoljeća hrvatski književni teoretičari valoriziraju njezine vrijednosti i pomiču je s ruba (Tvrтко Čubelić 1990; Stipe Botica 1995, 2013; Josip Kekez 1998; Maja Bošković-Stulli 1971, 1973, 1975, 1991, 2004, 2006; Milivoj Solar 2005; Marko Dragić 2007/2008 i dr.), ali i usprkos tome do danas se osjeća dosljedno zanemarivanje usmene naspram pisane književnosti.

U smjeru dokazivanja neopravdane marginalizacije usmene književnosti i njezinog etiketiranja kao drugorazredne i niske ide i ovaj rad u kojem se usmena književnost usko veže i uz dječju književnost s kojom se interferira na nekoliko razina. Proučena su i analizirana metodom studije dokumentacije lektirna književna djela isključivo hrvatskih autora koja se nalaze na popisu lektire za predmetnu nastavu koji je propisan *Nastavnim planom i programom za osnovnu školu* (2016) i pronađene su brojne poetičke sastavnice koje dokazuju duboku ukorijenjenost usmene književnosti u pisanoj i samim time miču usmenu književnost s periferije na kojoj se nalazila dugi niz godina zbog nedovoljno uočeni umjetničkih vrijednosti. Istraživanje se temelji na ovome dokumentu iako je 2019. godine Ministarstvo znanosti i obrazovanja objavilo *Odluku o donošenju kurikulumu za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* kojom se donekle promijenio plan iščitavanja lektire i sam popis, ali su sva navedena djela ostala u planu i programu obrade novog gradiva iz područja književnosti pa su i sve vrednote sadržane u njima, uključujući i usmenoknjiževne elemente, i dalje ostale na dobrobit učenika i postizanje svih željenih odgojno-obrazovnih ishoda. Nesumnjivo da književna djela i dijelovi usmene književnosti sadržani u njima, koji su po svim svojim karakteristikama bliski dječjem poimanju i prihvaćanju svijeta, omogućuju razvoj i stjecanje komunikacijske jezične kompetencije, jezičnih znanja i višestruke pismenosti potrebne za kvalitetan život i dovode do percepcije književnosti kao umjetnosti riječi, ali i kao temelja nacionalnog identiteta bez kojeg niti jedan narod ne može opstati.

Odnos usmene, pisane i dječje književnosti

Usmena književnost predstavlja najstariji oblik književno-umjetničkog rada i može se definirati kao „vrsta govorenog priopćavanja za naročite potrebe među sudionicima

neke povezane zajednice” (Botica 1995: 9). Primjere i vrste usmene književnosti ljudi su priopćavali jedan drugome usmeno. Pamtili su ih i prenosili, a tek ih naknadno, dulje ili kraće vrijeme iza postanka zapisivali i tiskali. Usmena književnost je nastala u pojedinom povijesnom trenutku te je na specifičan način djelovala u živoj komunikaciji. Za nastajanje književnih djela usmene književnosti moraju postojati korisni i stimulativni uvjeti u nekoj sredini. Stvaratelji usmenih oblika daroviti su pojedinci koji imaju osjećaj za lijepu riječ, za snagu riječi, imaju lijep glas, glumački dar te sposobnost pomnog i smišljenog odabira teme i likova s ciljem da zadovolje govornu sredinu. Ti pojedinci „unutar govorenog jezika neke sredine provode odabir kako bi prikladno izrazili svoja raspoloženja i predali ih slušateljima kao oblikovanu strukturu” (Botica 1995: 9). Struktura je oblikovana u ime cjelokupne zajednice, u ime zajedničkog mišljenja o određenim temama iz života i ona živi u izvedbi kroz pričanje, pjevanje, recitiranje i svaki pripadnik povezano zajednice prima je kao svoj vlastiti proizvod. Usmena književnost promatrana kao cjelina ima svoje korijenje u dalekoj prošlosti svakog naroda. Ona najvjernije prikazuje posebnosti narodnog života u svim njegovim očitovanjima, ona mu je prvotna i najranija pratilja, od prvih oblika društvenog života pa sve do najsuvremenijih političkih zbivanja.

Usmena književnost povezana je s mnogim znanostima kao što je etnološka znanost jer se ostvaruje unutar cjelokupnog narodnog života, s antropologijom i sociologijom koje su svoje opise o čovjeku gradile upravo na usmenoknjiževnim realizacijama govora o tim temama. Nadalje, u dalekim razdobljima prošlosti nije postojala prava znanstvena povijest, stoga je historiografija informacije crpila uglavnom iz usmene književnosti. Sve navedene znanstvene discipline pristupaju usmenoknjiževnom fenomenu kao važnom čimbeniku kad god je u pitanju govor o čovjeku (Botica 2013: 40-44, 67-73).

Mnogi hrvatski autori unosili su u svoja djela, svjesno ili nesvjesno nešto od usmene književne baštine, bilo samo dijelom ili u cijelosti usmenim tekstom. Na taj način su svjedočili o onim vrednotama na kojim se izražavala nacionalna duhovnost hrvatskog naroda.

Dječja književnost s usmenom književnošću ima mnogo zajedničkih, svjetonazorskih i stilskih dodirnica. No, ispreplitanje usmene s dječjom književnošću, stoji u znatno bližim relacijama. Postoji nekoliko poetičkih poveznica prema kojima je bliskost ove dvije književnosti još veća, a to su: jasna slika svijeta, sklonost igrivom i strukturalna i tematsko-motivska povezanost (Hranjec 2009: 181, 199). Osim ovih poetičkih poveznica postoje i dva pristupa usmenoj književnosti, a to je tradicionalni pristup u čijim djelima dolazi „do predočenja etnamentaliteta, zavičajnog intimizma i kolorizma” (Hranjec 2009: 181) dok je drugi pristup moderniji, odnosno autorima su „usmeni oblici nadahnuće za vlastite zamišljaje” (Hranjec 2009: 181). Mnogi dječji pjesnici posežu za usmenim predlošcima preuzimajući motive, ritam ili pak slike iz usmene književnosti kako bi „stvorili” pjesme, brojalice, rugalice, zagonetke. Uz formu pjesnici preuzimaju i ritam i metričke zakonitosti narodne pjesme. Proces nasljedovanja usmene književnosti u dječjoj književnosti naočitiji je u prozi, posebice u bajkama. Znatno puno podudaranosti između ove dvije književnosti može se uočiti na razini motiva. Zanimljivo je da se pojedine motive neće moći pronaći interpolirane u istom okviru iste vrste ili oblika. Interpoliranje usmene književnosti u književnost namijenjenu djeci, teče na sljedećim razinama: „1) Do procesa dolazi na razini općeg ugođaja, u težnji preuzimatelja za jednostavnosti te ludičkim i nonsensnim tvorbama. 2) Utjecaje ćemo naći na razini forme, u prenošenju oblika (vrste) iz jedne književnosti u drugu, ali i međuprožimanju različitih vrsta. 3) Interpoliraju se i pojedini strukturalni obrasci, elementi usmene književnosti. 4) Znatnih će interferentnih procesa biti na planu ritmotvornom te leksičkom i semantičkom, dakle u obilnom korištenju jezičnim usmenim inventarom, njegovu doslovnu navođenju, ali i preoblikovanju. Zato je usmena književnost plodonosan te stoga nezaobilazan poticaj za niz djela hrvatske dječje književnosti” (Hranjec 2006: 21). Dakle, „usmena književnost jedna od

glavnih gradbenica u dječjoj književnosti, njome se signalizira baština i domovinstvo/zavičajnost, no ona se u suvremenim oblicima nasljedovanja javlja kao korijen iz koga se razlistavaju raznoliki izdanci, dječjem iskustvu primjereni” (Hranjec 2009: 199). Stoga je cilj ovog rada provjeriti ovu tezu, odnosno prikazati sve oblike inteferencije usmene i dječje književnosti na predlošku lektirnih djela „antologijske vrijednosti koja su primjerena doživljajno-spoznajnim mogućnostima učenika” (Rosandić, 2005: 5).

Usmenoknjiževni elementi u lektirnim djelima predmetne nastave

Na popisu lektire za PETI RAZRED nalaze se Šaljive narodne priče koje iz velikog bogatstva folklornih zapisa donose samo one priče koje su prije svega duhovite, ali i poučne. Zapisane su ne samo na prostorima Hrvatske nego i na prostorima Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova, Vojvodine, Rumunjske, Mađarske i Austrije. U zbirci se nalazi i nekoliko inačica jer su isti motivi varirali u različitim krajevima i narječjima. Tako su priče Čovjek i žena i Ženski poslovi, *Ero i kadija* i *Sudec i krave*, *Frkljevački muzikaši* i *Kako je piteh škoveržija Ameriku* inačice u različitim narječjima dok su priče Štorija od beka 1.a i 1.b; *Bekri Mustafa pred carem-Bekri-Mujo* inačice koje pripadaju istom idiomu (Težak 2001: 11).

Za hrvatsku šaljivu priču karakteristična su tri lika: Petrica Kerempuh, Matijaš Grabancijaš i Ero. Postoje mnoge narodne priče o Kerempuhu, a na kraju ove zbirke nalazi se šaljiva priča u izvornoj hrvatskoj pučkoj anegdoti Slavka Kolara *Konjska pamet*. Kolar je crteže slikara Vladimira Kirina kojima je ilustrirao zgone iz života Petrice Kerempuha popratio pričama (Težak 2001: 14) O grabancijašima mnogo je zapisa, a najpoznatiji junak štokavske narodne priče svakako je šaljivi Ero koji je postao junak i jedne od najizvođenijih hrvatskih opera *Ero s onoga svijeta* nastale prema motivima istoimene narodne priče (Težak 2001: 13).

Usmeno stvaralaštvo glavno je izvorište za dječju poeziju jednoga od veliki hrvatskih pjesnika Grigora Viteza pa su izvornost, igra i jednostavnost glavne značajke njegove poezije (Hranjec 2008: 9). Jedna od najpoznatijih Vitezovih pjesama je pjesma *Kako živi Antuntun*, za koju pjesnik u bilješki navodi: „Pjesma je napisana u duhu narodnih šala i zabadalica. U mom rodnom kraju jednom selu se rugaju da nemaju na kućama prozore, pa mrak iz njih tjeraju kapama. Drugom se opet rugaju da su plivali kroz konoplju kako se ne bi utopili, jer je konoplja bila preduboka, tj. bila je iznad glave. Isto tako, veoma je poznata uzrečica: Nije za guske sijeno!” (Vitez 2008: 35). Utjecaj usmenih oblika očituje se u uzrečici koju ističe i sam Vitez *Nije za guske sijeno* na temelju koje je nastao stih *Guske sijenom hrani*, a stih *Mrak grabi loncem* na narodnoj uzrečici *Takav je mrak da bi ga mogao grabiti loncem*. Iz primjera je vidljivo da pjesnik nije izravno parafrazirao narodni izričaj, već ga je preoblikovao (Hranjec 2008: 7). U preuzimanju iz usmene književnosti Vitez se najprije oslobodio didaktizma te afirmirao igru, interpolirao poslovice i šale te preuzimao izražajna sredstva, osobito onomatopeju koja je njegova osnovna stilska figura: „*I cvrkuću i čuviću / I žvrgolje i živkaju / I čućore i civkaju, / Pište, žvrlje i ciliću, / Kriješte, crvče i čivriću, / (...)*” (Vitez 2008: 54). U pjesmama je sve zahvaćeno igrom pa tako i sama forma pjesama. Vitez slobodnije pristupa pjesničkoj strukturi iako poštuje usmeni stih koje je sklon ustaljenim oblicima. Osim uspavanke Vitez iz usmene književnosti nasljeđuje i brojalice (*Prsti* i *Švelja*), ali i zagonetke. Dobar primjer je zagonetka *Putnik* iz koje je vidljivo da Vitez preuzima samo motiv i temeljnu poveznicu koje onda razvija i prilagođava djeci i ne pridržava se čvrste usmene strukture već od pitanja stvara pjesmu koja je slikovita i igriva (Hranjec 2008: 12). Danas se igra riječima smatra odlikom suvremenog pjesništva za djecu, no takvih stihova ima i u hrvatskoj baštini u brojalicama, rugalicama, nabrajalicama i sl. I upravo na ritmičkim, motivskim i metričkim osobinama usmene književnosti Vitez stvara svoje pjesme (Hranjec 2006: 14) koje su uzor moderne dječje poezije (Težak 2006: 281).

Basne, koje se nalaze na popisu lektire, su basne Ivane Brlić-Mažuranić, Gustava Krkleca i Vladimira Halovanića. Basne Ivane Brlić-Mažuranić nastale su po uzoru na Ezopove basne. Od Ezopa autorica preuzima motive ili teme. Ono što Ivanine basne čini posebnim je to što se osim životinja javljaju i ljudi. Sve basne pisane su u stihovima. Posebnim ih čini dramska struktura jer su organizirane kao mali događaji s uvodom, zapletom, vrhuncem i raspletom koji je šaljiv te je ujedno i pouka basne. Basne nose i satiričan ton npr. Žabe traže kralja: „Dao si nam, dobri Bože, / Kralja slaba! / Nit što hoće, nit što može, / Nit upravlja, nit vlada, / Nije kralj, već – klada” (Ezop, Pančatanta, La Fontaine, Lessing, Krilov, Ivana Brlić-Mažuranić, Krklec i Halovanić 2001: 146). Basne Gustava Krkleca su kratke, stoga ih on naziva *telegrafskim*, npr. Tužno primirje („Vidjeh kako janje vuku / pomirljivo pruža ruku. / Taj mi slučaj stvori povod / da zamislim – skoro sprovod” (Ezop, Pančatanta, La Fontaine, Lessing, Krilov, Brlić-Mažuranić, Krklec i Halovanić 2001: 158)). Svojim basnama širi moralne pouke i tendencije. To su prave basne za djecu: šaljive, duhovite i sa životinjama koje su bliske djeci (zec, kornjača, žaba). Za razliku od Brlić-Mažuranić rijetko preuzima Ezopove motive, već sam stvara slike a duhovitost basni proizlazi iz naslova koji preuzimaju funkciju pouke (Zima 2001: 6). „Ukratko, Krklec je osuvremenio basnu dajući joj upravo kratko i efektno sročeno vedrinom pravu mjeru” (Hranjec 2006: 155). I basne Vladimira Halovanića su kratke. No, Halovanić širi tematiku i motive pa su tako u basnama prikazani ormar, mjesec, snjegovič i sl. U svoje basne uvodi likove koje tradicionalna basna ne poznaje (puh, čvorak, slon), a najčešće su strukturirane u obliku dijaloga u kojem prva dva stiha govori jedan lik, a druga dva drugi lik ili su pak druga dva stiha pripovjedačev komentar (Zima 2001: 9), npr. Šutnja je zlato: „Sa ormara više brava: / Bogatstvo u nama spava! / Ali ormar reče bravi: / – Zato ključ u usta stavi!” (Ezop, Pančatanta, La Fontaine, Lessing, Krilov, Ivana Brlić-Mažuranić, Krklec i Halovanić 2001: 166).

U još nekoliko književnih djela s popisa prepoznaju se usmeni oblici, iako autori nisu koristili usmenu književnost kao poticaj za pisanje. Tako se, npr., u romanu *Koko u Parizu* Ivana Kušana nalaze frazemi i izreke: „navrat-nanos” (Kušan 2006: 103), „Dao bih odrezati sebi oba uha, ako (...)” (Kušan 2006: 146), a u romanu *Domaća zadaća* poslovice su naslovi poglavlja čime je autor pokazao afirmativan stav prema usmenoj književnosti.

U romanu *Posada oklopnog vlaka* Milivoja Matošeca koji govori o zgodama i nezgodama dječjeg života od govorničkih oblika izdvaja se jedna rugalica: „*Simon grbu nosi, njome se ponosi, / Veseli se, Simone, zbog svoje grbe!*” (Matošec 2005: 55). Narodna vjerovanja o mračnim i zapuštenim mjestima idealan su poticaj za razvijanje dječje mašte pa je tako u romanu *Strah u Ulici lipa* zanimljiv dio koji prikazuje dječje poimanje nastanka legende: „Evo kako nastaju legende o duhovima! Baš ovako. Neki osamljen čovjek sjedi u mračnom podrumu i sluša. Najprije ne čuje ništa. Tiho je. Zatim čuje svoje bilo, pa disanje podruma, pa mnogo drugih neobičnih zvukova. Ti zvukovi vjerojatno ne postoje. Ako je tiho, nema zvukova. Ipak čuje i on. Šuštanje. Koraci. Kao da se netko prikrada” (Matošec 2006: 71). Narodno vjerovanje kojim su se plašila djeca nalazi se u romanu *Tiki traži neznanca*: „Govorilo se da u granju čvorastih vrba drijemaju zmijske debele kao ruka koje ne žive ni zbog čega drugoga nego da čekaju dječake pa da ih prvom zgodnom prilikom stegnu u smrtonosni zmijski zagrljaj” (Matošec 2005: 42).

Iz zbirke priča *Šaljive priče i priče bez šale* Zlatka Krilića izdvajaju se rugalica „Cura i dečko zaljubljeni par...” (Krilić 2001: 36), poslovice „U zdravom tijelu zdrav duh” (Krilić 2001: 70) i igra *Drvena Marija* koja je nastala iz frazema koji se u hrvatskom govoru nalazi još od davnih vremena: „Nitko se ne smije pomaknuti dok ga ja ne dotaknem. Moraš biti mirna kao kip svete Marije u crkvi” (Krilić 2001: 108).

Roman *Muki: djetinjstvo Ivana Zajca* Tihomira Horvata, osim što donosi čitatelji-ma prikaz života slavnog hrvatskog skladatelja, donosi i oblike koji se povezuju s usmenom

književnošću. Izdvaja se narodna pjesma „Ča se je zgodilo, Lucice moja, / u Reke belem gradu, srdanašce moje?” (Horvat 1994: 6) i brojalica „Engele, bengele / zucadi me / fabe, fabe Domine / ex puxtraus / marsinaus” (Horvat 1994: 67) U romanu *Frka u Šćitarjevu* nalazi se blagoslov „Deus tibi det, quae optas!” (Horvat 1998: 121) što u prijevodu znači „Dao ti bog što želiš. Neka ti se ispune želje!” (Horvat 1998: 121). U romanu *Tajna gornjeg grada* izdvaja se jedna poznata hrvatska poslovice „Tko ne riskira, taj ne profitira!” (Horvat 2008: 54).

U ŠESTOM RAZREDU najveći je broj djela u kojima se nalaze usmeni elementi, među kojima se ističu *Priče iz davnine* Ivane Brlić Mažuranić. Sam naziv *Priče iz davnine* upućuje na oblik bajke. Autorica razjašnjava nastanak priča: „Uspjele ili neuspjele, manjkave ili savršene, te su priče *koli* su svojoj biti, *toli* u svojoj izvedbi čisto i potpuno moje originalno djelo. One su sačinjene oko imena i likova uzetih iz slavenske mitologije i to je sva vanjska veza koje one imaju s narodnom mitološkom predajom. Ni jedan prizor, ni jedna fabula, ni jedan razvoj, ni jedna tendenca u ovim pričama nisu nađeni gotovo u našoj mitologiji. Posve je drugo pitanje nutarnja veza koju *Priče iz davnine* imaju s narodnim pjesništvom. S tog gledišta moje su priče zaista ne moje, nego su one pričanja, predviđanja, nade, vjerovanja i uzdanja cijele duše slavenskog plemena” (Brlić Mažuranić 1973: 3-4). Ove riječi su potpuno istinite „po tome što u umjetničkoj realizaciji *Priča iz davnina* zaista nema gotovih preuzetih prizora, fabula, razvoja, tendencija. Ali su poticaj, primljenih iz narodne tradicije i mitološke literature, ipak znatno širi od samih imena i likova” (Bošković-Stulli 1975: 232).

Autorica je u svojoj *Autobiografiji* navela kako joj je cilj pisanja *Priča* bio da kroz te priče uvede nazive, duhove, likove, kako drevne hrvatske tako i opće slavenske mitologije i to one koje su manje poznati ljudima. Najviše je mitoloških motiva crpila iz djela ruskih književnika Afanasjeva i Tkánaya (Bošković-Stulli 1975: 237). Slijedi nekoliko ilustrativnih primjera. U priči *Kako je Potjeh tražio istinu* lik Svarožića dospio je u *Priču* posredovanjem Afanasjeva. Svarožić je sin Svarogov, kojeg jedni tumače da predstavlja sunčevu svijetlost, a jedni zemni oganj (Bošković-Stulli 1975: 239). U priči Svarožić je Sunce, tj. sunčeva svjetlost koju su naši preci zamišljali u liku mladića: „prekrasno momče u blistavu odjelu, a oko njega zlatna kabanica trepti kao zlatni barjak” (Brlić Mažuranić 2002: 132). Osim Svarožića važan je i lik Bjesomara, „vladara svih šumskih bjesova”, kako su stari Slaveni u nekim krajevima nazivali vladara zlih i opakih sila (Brlić Mažuranić 2002: 132). Mokoš, iz priče *Sunce djever i Neva Nevičica*, bila je prema vjerovanjima Slavena moćna sila koja je vladala u močvarama i koja je „znala u svašta da se pretvori: i u pticu i u zmiju i u baku i u djevojku. I još mogaše svašta načiniti: i zla i dobra. (...) Stanovala Mokoš u glibu nakraj močvara gdje je s jeseni Sunce sjedalo” (Brlić Mažuranić 2002: 9). Svijet usmenosti u *Pričama iz davnine* ne bi bio tako čaroban bez vila koje se pojavljuju u nekoliko priča. U priči *Bratac Jaglenac i sestrica Rutvica* pojavljuju se planinske vile. Ono što iznenađuje u ovoj priči je svakako što su vile zle. To su vile Zatočnice „jer su se zavjetovala da će se, kao posljednje od vilinskog plemena, osvetiti ljudskom rodu” (Brlić Mažuranić 2002: 31). Da su i hrvatska narodna vjerovanja, pjesme i pripovijetke bile poznate autorici vidljivo je i po pojedinostima koje se iščitavaju iz priča kao, npr. nijemi jezik u priči o Palunku, izorana brazda koja čini granicu između dobra i zla te zvonjava crkvenog zvona koje rastjeruje oluju što se čita u priči o Jaglencu i Rutvici kada vile proriču sudbinu Nevi Nevičici. Usmenost u *Pričama* očituje se i u jeziku i u stihu kada autorica koristi brojne epitete koji se mogu povezati s narodnim pjesmama i pričama (Bošković-Stulli 1975: 56). Formuli bajke odgovaraju čarobne riječi iz priče o Palunku „Kolovrta navrta, ili do jaza mrtvoga ili do Kralja Morskoga” (Brlić Mažuranić 2002: 172) isto kao i bjesovi iz priče o Potjehu koji su opisani s toliko živa slikovita duha: „crveni kao crvendaci, zeleni kao zelembaći, rutavi kao janje, golišavi kao žabe, rogati kao puž, šušati kao miš” (Brlić Mažuranić 2002: 142). Taj ritam u prozi, slikovitost i maštovitost,

sve je to plod originalnog stvaranja autorice, no isto tako je i vezano uz oblike usmenog stvaralaštva. Tip formulativnog pričanja u usmenim bajkama prisutan je i u Ivaninim pričama. *Priče* sadržavaju mnoštvo deminutiva: javorići i panjići, kravica, kozica, sestrica, bratac, zvjezdica, župančići, križić, kolibica i sl. Samo čitajući takve riječi može se osjetiti ljubav koju je autorica osjećala za tako nemoćne i male stvari, a koje su proizašle iz narodnih bajki.

Još jedno čudesno djelo su *Povjestice* koje imaju značajno mjesto u stvaralaštvu hrvatskog pisca Augusta Šenoa. Radi se o epskim pjesama dugog ili kratkog stiha koje građu crpe iz nacionalne povijesti ili narodne predaje u kojima se autor nije ograničio samo na pripovijedanje već je dao prostora i opisivanju krajolika, iznosio je svoje stavove o životu, domoljublju i moralnim vrijednostima. U povjestici *Smrt Petra Svačića* autor je prikazao smrt posljednjeg hrvatskog kralja u kojoj veliča domoljublje, slogu i jedinstvo. Nadalje, *Propast Venecije* također tematizira konkretan povijesni događaj. Po ritmičnosti povjestice potvrđuje se da je Šenoa crpio priču iz narodne predaje. Osim jedanaesterca, koji je najbrojniji, pronalazi se i šesterac, osmerac i deseterac koji su prisutni u hrvatskog versifikacijskoj tradiciji. Povjestice *Postolar i vrag*, *Kameni svatovi*, *Kugina kuća* i *Fratarska oporuka* svrstavaju se u skupinu povjestica koje svoju građu crpe prema narodnoj pripovijetki, priči, predaji i tradiciji. Povjestica *Postolar i vrag* nema određeno vrijeme radnje već započinje s elementima bajkovitog vremena „Bio jednom postolar” (Šenoa 2005: 15), pisana je miješanjem suvremenog jezika Šenoina doba i jezika usmene pripovjedne tradicije. Osim stilskih figura poput metafore (*gluha nužda*), Šenoa koristi i epske formule iz tradicije usmene predaje: „Ide vrijeme dođe rok, / Eto vruga skok na skok!” (Šenoa 2005: 17), U ovoj povjestici nalaze se mudre izreke koje govore o moralnim načelima, a da bi se pokazala istinitost kako je povjestica nastala na temelju narodne pripovijetke pripovjedač završava stihovima: „Istina vama sve to bila: / Od majstora sam je sluš'o / Kada sam kod njega vina kuš'o” (Šenoa 2005: 21). U povjestici *Kameni svatovi* pripovjedač pripovijeda narodnu priču kako su nastale litice koje se nalaze na sjeverozapadnom dijelu Medvednice. Šenoa u ovoj povjestici preuzima neke obrasce iz usmene književnosti, prije svega kletve („Ubila me strijela mahom / Ak mi Janja bude snahom” (Šenoa 2005: 46)). Također se pronalaze mudre izreke: „Kada se ljubi, nema grijeha” (Šenoa 2005: 51) „Mlada leđa nose lakše” (Šenoa 2005: 58), „Prezeti obrasci preobličuju se u skladu s književnim leksikom samog pisca i uvođenjem novog sadržaja na pozadini starog sadržaja, u kojoj se iščitavaju različiti modeli s motrišta tvorbe i znakovne preobrazbe pripovjene predaje, kletve i poučne izreke” (Brlečić-Vujić 1999: 277). Kraj povjestice upućuje na njen izvor, a to je da je nastala na temelju narodne priče o postanku neobičnih stijena u prirodi. Povjestica *Kugina kuća*, također nastala na narodnoj predaji, govori o bolesti koja može uništiti sve i svakoga. U njoj se također nalazi mnoštvo narodnih izreka („Ne želi nevolju / Susjedovu polju” (Šenoa 2005: 61), „Njegovo poharano / Tvoje razrovano” (Šenoa 2005: 63), „Brata tko zgrebe, zakopao sebe” (Šenoa 2005: 64)) koje govore o tome da ne treba drugome željeti zlo jer će i nas ono zahvatiti. Također je pisana mješavinom suvremenog govora Šenoina doba i usmenog pripovijedanja (Šunjić 2005: 7).

Tajna ogrlice sa sedam rubina Ivone Šajatović je kriminalistički roman nastao na temelju legende o Crnoj Kraljici, o kojoj postoje legende u mnogim krajevima Hrvatske. U sjevernijim krajevima legende su bile vezane za stvarnu osobu Barbaru Celjsku. Prema kalničkoj legendi imala je ljubavnika s kojim je varala muža u Malom Kalniku pa kada Kalnikom među zidinama zapuše oštri sjeverac, narod govori da to njezin duh ni nakon smrti nema mira (Težak 2002: 6). Spisateljica je u uzbudljivu priču punu zapleta, humora, sentimentalnosti, strave, fantastike, ljubavi koja prikazuje dječje brige i probleme, njihove nestašne pothvate kod kuće i u obitelji, utemeljila kalničku legendu o Crnoj kraljici. Prema legendi „Crnom kraljicom ljudi su prozvali Barbaru Celjsku koja je neko vrijeme stanovala na Kalniku i bila nerotkinja. Kako je silno željela dijete, od jedne je kalničke

vračare naručila urok. Bila je to ogrlica sa sedam rubina koja dobiva moć da ispuni svaku želju ako za svaki rubin ubije jednu djevojčicu. Crna kraljica odmah je počela pozivati djevojčice iz sela u svoj dvorac pod izgovorom da treba sluškinje. Svaka je djevojčica tajanstveno nestala nakon nekog vremena jer ih je ona ubijala i bacala u bunar ispred dvorca. Kada je ubila sedmu, stari ju je domar pratio i našao leševe. Seljaci su je iste večeri spalili, no ogrlicu nitko nikada nije našao, premda se nagađalo da joj je ispala dok je pokušavala pobjeći kroz šumu” (Šajatović 2002: 17). Ono što je zanimljivo u romanu je što netko svjesno, a netko tek podsvjesno vjeruje u stare legende i nada da će tajanstvena ogrlica biti pronađena. Oko ogrlice koja se pojavljuje, a onda opet nestaje nastaje zaplet. I sama pojava ogrlice u romanu navodi čitatelje da je to ogrlica koju je Crna kraljica izgubila dok je bježala šumom. U romanu je zanimljiv lik patuljčice Tane. Patuljci su prema narodnim predajama uvijek vrijedni i marljivi, ljubazni i simpatični (Hranjec 2009: 187). Te karakteristike posjeduje i lik patuljčice Tane, iako je na početku prikazana kao kradljivica. Ovaj roman pun je napetosti, prevrata i iznenađenja u kojem se radnja gradi na folklornim vjerovanjima o Crnoj kraljici. Vidljivo je da djeca u romanu istinski vjeruju u legendu i nadaju se pronalasku ogrlice kako bi im se ispunile želje. Oni koji i nisu istinski vjerovali, na samu pojavu ogrlice povjerovali su i pokušali otkriti tajnu čarobne ogrlice. To pokazuje snagu usmene legende.

Velebitske vilin staze Snježane Grković-Janović je izrazito bajkovit roman o dječaku Ranku koji odlazi na Velebit kako bi se izliječio. Planina Velebit prikazana je kao čudnovato mjesto u kojem žive mnoga bajkovita bića pa tako Ranko upoznaje patuljčicu Bukvicu, ali i cijelo selo patuljaka koji kao i prema mnogim legendama liječe travom, vrijedni su, marljivi i spretni u svemu što rade. U romanu su opisani baš onako kako se i narodnim predajama prenosi njihov izgled: „s dugim bradama i šiljatim kapama, a bilo je i mlađih, golobradih. Lica im bijahu okrugla i dobroćudna” (Grković-Janović 2002: 27). Prema usmenim predajama vile su „čuvarice planine” pa je tako vila Velebita prikazana kao glavna vila po kojoj je planina dobila ime. U romanu se nalazi i lik vještice koji je zanimljiv po tome što nije prikazan kao negativan kako je to slučaj u brojnim narodnim predajama. Naime, vještice su izgubile svoje zle moći zbog starosti. Ljepota Velebita svakako je u raskošnom biljnom i životinjskom svijetu, podzemlju, a posebno je Velebit poznat po reljefnim oblicima kukovima i gredama. Tulove grede, primjerice, vidljive su svakom putniku koji putuje autocestom. Legendu o Tulu pripovijeda vještica, jer kako ona kaže, ljudi ne znaju tko je on bio, ali vještice znaju jer je bio njihova roda: „Tul je bio veliki čarobnjak koji je dolazio ovamo igrati se s burom. Znao bi silaziti ljudima prerušen u starca čineći zlo i dobro, kako kome. (...) Stari je vještac učinio strašnu stvar: zaljubio se u neku seljančicu i njoj se za volju odrekne svoje čarobnjačke naravi i postane običan smrtnik... mlad i zgodan, doduše... I sve to da bi se oženio njome” (Grgović-Janović 2002: 120). Kada mu je umrla žena Tula su našli mrtvog pod gudrom koja je poslije nazvana njegovim imenom. Roman *Velebitske vilin-staze* obiluje još mnogim pričama i legendama o planini čija ljepota i čarolija pogoduju nastanku brojnih djela.

Dolazak Hrvata Milutina Mayera je povijesni roman kojemu su u središtu fabule izmišljeni likovi, dok je narodna predaja o petero braće i dvije sestre smještena tek na kraj romana kada car Heraklije poziva Hrvate u pomoć da im pomogne u obrani protiv avarske opsade na Carigrad. Osim toga, često se nailazi na razna vjerovanja o bogu Peronu koji je među Slavenima bio bog grmljavine i munja. Vjerovalo se da će Perun osuditi svakoga tko se odrekne vjere u njega (Mayer 1996: 58). Osim Peruna u ovom povijesnom romanu nalaze se i druga mitološka bića starih Slavena kao npr. Trjas – slavenski bijes ili zloduh. Nadalje, u romanu se nalazi pradavna slavenska zakletva: „I hoću, tako mi one ždrake nebeske” (Mayer 1996: 64), pod kojom su stari Slaveni mislili na sunce, kao izvor života; poslovice „Tko neće brat za brata, tog će tuđin da svojata!” (Mayer 1996: 192); sveta pjesma božici žetve i obilja Ladi: „Molimo se Lado / Da zapuše tihi vjetrić / Da se spusti kiša

plodna / I prosi naša polja, / I mekanu travicu, / I nakrmi naša stada, / Oj, Lado, oj!" (Mayer 1996: 134). Na kraju romana nalazi se legenda o gradu Križevcima, čiju istinitost autor potkrepljuje arheološkim dokazima (Mayer 1996: 316).

Junačina Mijat Tomić Dubravka Horvatića je roman koji započinje legendom. *Po starim pjesmama i propovijedanjima* Horvatić oživljuje legendarni hajdučki lik koji dolazi iz okolice Duvanjskog polja. Glavni lik građen je po načelu gradnje epskog junaka: crno-bijeli prikaz. Nadalje, hiperbolizacija i idealizacija čini lik snažnim, pravednim hajdukom koji se bori za pravdu malenih ljudi (Hranjec 2009; 2005: 213). Usmeni izraz očituje se i na stilskom planu brojnim sintagmama, frazemima i izrekama kao što su npr: *mudro zboriti, valjani momci, nositi glavu u torbi, bili na sto muka, koga su zmije ujele i guštera se boji, mačem kožu krojiti, doći ćete glave, jedna ti majka* itd. Osim brojnih sintagma, frazema i izreka, Horvatić parafrazira epski deseterac: „Braćo moja, istina je bila! / Otkada je zapjevala vila, / Nije majka rodila junaka, / Ni u četu junačku spremila, / Ko što spremi Tomić Mihovila" (Horvatić 1998: 35).

Bajka o vratima Danijela Dragojevića je suvremena bajka nastala preoblikovanjem usmenog modela i tako je stvorena nova struktura. To je postignuto na razini bajke u kojoj nema čarobnih predmeta, događaja, sukoba dobra i zla i ostalih elemenata koje su prisutne u narodnoj bajci, no završava na način kako inače završavaju bajke i počinje poznatom frazom: „U jednoj dalekoj zemlji (...)” (Dragojević 2002: 2).

Veza s usmenom književnošću pronalazi se i u sljedećim književnim djelima. Iz romana *Zagrebačka priča* Blanke Dovjak-Matković izdvajaju se poslovice: „Kulko kaplic, tulko let”, „Denes jesme, zutre nisme” te stih narodne pjesme o Janku Sibirjaninu: „*Jeste - li - vidjeli - moga - sinka - Janka!*” (Dovjak-Matković 2005: 41, 47, 118). Roman *Psima ulaz zabranjen* Melite Rundek zanimljiv je po tome što svako poglavlje započinje mudrom izrekom koja je povezana s događajima u knjizi.

Usmenoknjiževni elementi u SEDMOM RAZREDU zastupljeni su najviše u pripovijetkama Vladimira Nazora i Dinka Šimunovića te u romanu Bernarda Jana.

Veli Jože jedna je od najčitanijih pripovjedaka Vladimira Nazora. Riječ je o priči nastaloj prema legendi o divu. Na području Motovuna prije ljudi živjeli su divovi koje su ljudi otrovali i svakom gradu ostavili jednog diva da za njih radi. Veli Jože pripadao je stanovnicima grada Motovuna koji se prema njemu nisu lijepo odnosili. Nakon što su ga jednog dana poslali u Veneciju, na brodu je upoznao diva Iliju koji mu je usadio želju za slobodom pa je nakon toga Veli Jože odlučio okupiti sve divove i natjerati ih na pobunu protiv ljudi. Međutim, ljudi su ih posvađali i među divove unijeli nemir te su se međusobno i divovi sukobili. Na kraju, svaki div se vratio svom gradu i svojim gospodarima, samo je Veli Jože odlučio čekati u gori neka bolja vremena za slobodom. Motovunci i danas smatraju da se on još uvijek nalazi negdje u obroncima istarskih brežuljaka. Na toj legendi Nazor je gradio svoju pripovijetku. Pripovijetku je pisao na lokalnom govoru istarskih težaka što daje ugođaj narodnog pripovijedanja. Nadalje, prema narodnim pričanjima najveći div bio je Ban Dragonja o kojem se u pripovijetki govori kroz stihove pjesme o njegovom lovu na medvjeda te se iz njih saznaje koliko je snažan i velik te kako je izgledao: „Lepo li mi lov lovi je va zelenoj šumi našoj / Ban Dragonja mladi. / Va ruku mu desnoj sjala glatka kремена sekira. / Rušile se stene gorske pod nogom njegovom teškom (...)” (Nazor 2006: 24). Pjesma ima bugaršćička i epska obilježja: sukob in media res, tragičan ugođaj i slutnja razorna zla, razgranat narativni tijek i hiperboličan opis izgleda bana i grada (Franković 2001: 122).

Narodna predaja je os oko koje se vrti i radnja pripovijetke *Duga* Dinka Šimunovića. Pripovijetka se gradi na „temeljima folklora, narodne priče, mita i regionalne obrade” (Bujan 2011: 124). Naime, pojava duge na nebu je samo po sebi čarobna pa nije ni čudo što se za tu pojavu vežu brojne legende. U središte radnje stavljen je lik djevojčice Srne koja nije sretna što se rodila kao djevojčica jer joj je život bio pun ograničenja. U pripovijetci se

pojavlja se poslovice: „*Ženskome se ni Bog ne veseli*” (Šimunović 1970: 21). Iz nje se jasno vidi u kakvom su položaju u to vrijeme bile žene pa je predaja o pretvorbi djevojčice u dječaka, ako prođe ispod duge, bila izlaz iz života punog patnje i suza. Prema predaji „samo se male curice mogu u muško pretvoriti kada ispod duge protrče” (Šimunović 1970: 22). Srna je vjerovala u pretvorbu koja ju je na koncu odvela u smrt.

Još jednu legendu o dugi donosi roman *Potraži me ispod duge* Bernarda Jana. U romanu je riječ o vječnom odnosu čovjeka prema životinjama. Prema legendi duga je most između života i života nakon smrt. Veliki Tuljan, prvi tuljan koji je došao na ovaj svijet prije mnogo godina sa svojom družicom imao je mnogo potomaka. Kada je došao čas njegove smrti ostalim tuljanima je rekao: „Prije nego što odem, (...) ostavit ću vam nešto da me se sjećate. Nacrtat ću vam na nebu dugu. Kada je ugledate, sjetit ćete me se. Znajte, svaki od vas vidjet će na nebu dugu, ali samo jednom u životu ugledat će svoju dugu. I kada je ugleda, znat će da mu je došlo vrijeme da se pozdravi sa svojim i krene. Osjetit će to” (Jan 2008: 27). Prema legendi, sante leda nastale su zbog suza tuljana za Velikim Tuljanom.

U romanu Čuvaj se senjske ruke Augusta Šenoa nalaze se oblici pozdrava koji se mogu povezati s blagoslovima: „Dobra ti sreća!” (Šenoa 1987: 45) i „Zdrav nam bio (...)” (Šenoa 1987: 79). Od govorničkih oblika izdvajaju se još kletva: „Tako nam raja i zavičaja, tako nam vjere i poštenja, tako nam imena i plemena, tako nam sablje i slave, proklet onaj među nama, koj’ ne brani dom od izdaje, narod od nevolje, grad od propasti!” (Šenoa 1987: 251), zakletva: „Zaklinjem te starim našim prijateljstvom, žarom naših mladih osjećaja, čuj me!” (Šenoa 1987: 258) i blagoslov: „Bože milosrđa! Svrni okom na ovaj bijedni narod! Izvedi ga iz tmine i pustinje na svjetlo spasa i istine! Zbogom, zemljo moja, kolijevko moja! Zbogom, narode moj! Bog te blagoslovio” (Šenoa 1987: 272). Poslovični izrazi izdvajaju se u pripovijetki *Iz velegradskog podzemlja* Vjenceslava Novaka: „Bilo je suđeno, jer se bez Božje volje ne događa ništa. Ni vlas s glave kažu da ne padne bez Božje volje” (Novak 1998: 24). Iz romana *Divlji konj* Brožidara Prosenjaka izdvaja se psovka: „Sto mu strijela (...)” (Prosenjak 2016: 39) i izreka: „Da mogu u zemlju propasti” (Prosenjak 2016: 178).

OSMI RAZRED ima najopširniji popis lektirnih djela od kojih valja izdvojiti tri koja obiluju usmenoknjiževnim elementima. To su pripovijetka *Alkar* Dinka Šimunovića, roman Marije Jurić Zagorke *Kći Lotrščaka* te *Deštini i znamenje* Tomislava Milohanića.

Na samom početku pripovijetke *Alkar* Dinka Šimunovića nalazi se legenda o bitci kojom su Cetinjani istjerali Turke. U spomen na tu bitku već se preko 300 godina održava poznata Sinjska alka. I u ovoj pripovijetki nalaze se razna pripovijedanja vezana za grad Sinj, npr. o Tičjoj glavici gdje su prema narodnom pripovijedanju dolazile na tisuće ptica i tamo noćivale pripovijedanja kažu da su na toj glavici poginuli turski svatovi te da se i dan danas preko noći znaju šetati mladenka i mladoženja zagrljeni, svako s jednom svijećom u ruci; da u njoj tijekom cijele noći nešto zavija i stari hrastovi da šeću kao živi i da onaj tko dođe na glavicu ne poživi još dugo nakon toga (Šimunović 1970: 48).

Ljubavno-povijesni roman *Kći Lotrščaka* Marije Jurić Zagorke donosi idealni spoj ljubavne priče, povijesnih činjenica i usmenih predaja, legendi i običaja kojima su se ljudi bavili u davna vremena. U priču su idealno uklopljene predaje o postanku grada Zagreba, Turopolja, Griča, vrela Manduševac, Kamenitih vrata i dr. Radnja je povezana s elementima usmenih predaja oko kojih je autorica gradila priču s mnoštvo maštovitih, fantastičnih, bajkovitih, povijesnih i ljubavnih motiva. Primjerice lik Manduše simbolički nosi legendu o postanku vrela Manduševac. Poznate su brojne predaje upravo o tom vrelu, a Zagorka se odlučila za onu koja je najromantičnija te koja joj daje mogućnost da kroz cijeli roman uvodi čudesne elemente. Predaja glasi da je prije nekoliko stotina godina uzjahao mladi hrvatski ban svoga konja te s nekoliko mladih vitezova krenuo na put. Putem su ožednjeli jer nigdje nije bilo vode. I tako dođu u Zagreb. Skoro padoše mrtvi od

žedi kada ban spazi mladu djevojku Mandu gdje na brdu stoji s vrčem u ruci, a pokraj nje teče živo vrelo. Ban smogne snage da nekako upita djevojku kako se zove, ona odgovori da joj je ime Manda. Poznate su riječi predaje: „Man-dušo-zgrabi...!” (Jurić Zagorka 2006: 26). Manda je dala vode vitezu uz riječi: „Napojit ću te, mladi junače, ali znaj: tko se napije s ovog vrela, ne može više nikada ostaviti ovaj kraj!” (Jurić Zagorka 2006: 27) Kao što predaja i kaže, vitez se oženio Mandom i tako ostao, sagradio grad sa sedam tornjeva i dao mu ime Zagreb, a vrelo koje mu je povratilo život nazvao Manduševac. U romanu nas autorica upoznaje i s predajom o postanku grada Turopolja i neizbježnoj predaji o Crnom otoku koja je izvedena od mita o bogu Dionizu, bogu plodnosti (Oklopčić 2011: 28). Predaja nosi niz fantastičnih i bajkovitih elemenata i likova koji su autorici poslužili kako bi oko njih stvorila roman puno zanimljivih i napetih situacija. Predaja kaže kako su na tom području obitavale životinje koje su nalikovale na volove, samo što su bile duplo veće, crne dlake i dugih rogova. Te su se životinje nazivale tur po čemu Turopolje i nosi ime. Na otoku je živio kralj turova Urus, bog plodnosti, kojemu su rogovi jedne večeri porasli do neba, do crnih oblaka. Za rogove mu je zapela vila Oblakinja koju je zarobio i s kojom je onda živio u ljubavi. Nakon nekog vremena grad su preplavile vile crne kose koje su se, kada bi pala noć, kupale u Savi. „Svake godine izišao je iz crnog boga bijeli nagi mladić. I tada crne vile poletješe svijetom i ugrabiše mladu nevinu djevojku, odjenuše je u bjelinu i žrtvovaše svojem bogu Urusu. Još i danas pričaju da otokom lete crne vile i prozvaše ga Crnim otokom” (Jurić Zagorka 2006: 158). Crni otok autorici je mjesto demonskih sila. Osim predaja o postanku grada Zagreba i njegove okolice u romanu se nalaze i kršćanski motivi i legende. Izdvajaju se legenda o Kamenitim vratima (Jurić Zagorka 2006: 444), a izdvojen je i običaj za vrijeme svetkovine blagdana Jurjeva sa svim usmenim oblicima koji ga prate. „Kad prolista žir i blagoslivlje se šuma ljudi se bratime, dodole pjevaju, a uvečer krijesovi” (Jurić Zagorka 2006: 388). Dodole su tri nevine djevojke, raspuštene kose, odjevene u zeleno lišće, koje idu od kuće do kuće i pjevajući nose sreću: „Sveti Juraj jake krvi / Med junaki bil je prvi / Juraj pred se sablu meće. / I pred zoru strašno šeće, / Dobro jutro tome stanu, / Toga stana gospodaru!” (Jurić Zagorka 2006: 390). Jedna djevojka u ruci nosi štap na kojem se nalazi crveni rubac kao zastava. Da bi se sreća ostvarila i došla u kuću dodole se mora darivati. Navečer kada se krijesovi zapale, mlade djevojke ih preskaču i bacaju u zrak goruće grančice i pjevaju: „Lepi Juro kres nalaže, / Levom rukom venčec vije / Na Jurjevo navečer. / Nestalo mu malo zlata, / Malo zlata za dva lata, / Na Jurjevo navečer” (Jurić Zagorka 2006: 394).

Osim usmenih predaja, legendi i običaja u romanu se nalazi i nekoliko usmenih poslovice koje su ljudi rado koristili u svom svakidašnjem govoru: „Za tobom se ne bi prevrnuo ni pasji rep” (Jurić Zagorka, 2006: 84), „Kažu da samo vrag vragova u vinu ne odaje svoje grijeha” (Jurić Zagorka, 2006: 184), kao i nekoliko kletvi i psovki: „Potrao ga sveti križ!” (Jurić Zagorka, 2006: 6), „Strijela mu božja sjela na rep!” (Jurić Zagorka 2006: 377) i dr.

Deštini i znamenje Tomislava Milohanića knjiga je od tri dijela. Dva su dijela pisana na čakavštini, a jedan na standardnom jeziku. U sva tri dijela autor opisuje zatvoreni svijet svog zavičaja Istre. Zato ova knjiga i nosi podnaslov *Istarske priče i pjesme*. U pričama, putopisima i pjesmama pronalaze se i neke poslovice i uzrečice koje su uklopljene u sadržaj: „Jedna brazda, koja je samo dijelom prešla na bratovu stranu njive, bila je kap koja se prelila preko ruba čaše” (Milohanić 1998: 21), „Na kraju dana – znamen ili amen” (Milohanić 1998: 78), „Dogovoreno-učinjeno” (Milohanić 1998: 120). Autor je, slušajući još kao dijete usmene predaje od starijih ljudi koji su obilježili njegove djetinjstvo, u ovoj knjizi na svoj poetiziran način uklopio i neke svoje događaje iz života koje je proširivao i produbljivao. Neke od priča su *Bakin*, *Certe čarolije*, *Igraduri u kažunu*, *Zvizdoznanac*, *Svitlo lankuzine*. U njima saznajemo sudbine domaćih likova koji „pričom iskrsavaju iz mitske magle bajke u postojanje u zapisanoj, utvrđenoj priči” (Bratulić 1998: 7).

Pjesme su kraće forme pisane na dijalektu, na govoru sredine. Koristeći čakavštinu, Milohanić poistovjećuje sebe s likovima o kojima priče i pjesme govore. Pjesme su lako pamtljive, ritmične, većina ima oblik brojalice od jednog ili dva stiha: „Klokotić / klokotić / bili klokotić / zgori tić / razletić / suzu rose / bukalić!” (Milohanić 1998: 133).

A kroz pripovijest *Breza* Slavko Kolar približava život turopoljskog seljaka pa se tako izdvaja kršćansko vjerovanje naroda da je velik grijeh „pustiti nekoga da umre bez svijeće, da mu duša ostane u mraku. Čijom se to krivnjom dogodi, taj će se teško moći ‚uzveličati‘, tj. doći u diku nebesku” (Kolar 1977: 16). Iz romana *Smogovci* izdvaja se pak rugalica: „Vuci vole kad nemaš škole!” (Hitrec 2002: 8). U romanu su uklopljeni stihovi narodne zagorske pjesme: „Vu plavem trnacim, mi hiža stoji (...) od zelenih veja, je videti niinii” (Hitrec 2002: 75). Narodni stihovi nalaze se i u drami *Mečava* Pere Budaka: „Ameriko, klela bi ti pute, / al sam mlada naumila u te. / Da je more što je promenada, / brzo bi me vidila Kanada” (Budak 1995: 47). Također se izdvajaju i stihovi narodnih pjesama koji su danas poznati pod nazivom *bećarci*: „Oj Cvitušo, ti brdo na glasu, / a po tebi bile ovce pasu” (Budak, 1995: 55), „Ja sam cura od dvadeset ljeta, / Moj se dragi Amerikom šeta” (Budak, 1995: 56). Od govorničkih oblika u romanu *Začuđeni svatovi* Eugena Kumičića izdvaja se blagoslov: „Sretni bili! – zajeca Jela. – Ne znali, što je muka, ni što je bol! Bog vas blagoslovio i obdario zdravljem i poštenjem” (Kumičić 2002: 108).

Zaključak

Iz svega navedenog važno je ponoviti kako je usmena književnost nastala u narodu, narod ju je stvarao te usmeno prenosio s generacije na generaciju. Stvarana je u nekoj sredini kojoj, naravno, pripadaju i djeca pa je tako usmena književnost usko povezana i s dječjom književnošću jer su djeca sudionici u komunikacijskom procesu sredine u kojoj se stvara usmena književnost. „A i inače, poetika usmene književnosti ima niz dodirnica s dječjom poetikom” (Hranjec, 2003: 186–187). Stoga je za očekivati prisutnost usmene književnosti u dječjoj književnosti jer su pojedini oblici poput bajke, basne, legende i predaje dosta bliski dječjem književnom svijetu. Kako je cilj ovoga rada bio proučiti i analizirati lektirna književna djela predmetne nastave koji se temelje ili imaju usmenoknjiževne elemente bilo svojom strukturom, motivima, temom, likovima ili pak usmenoknjiževnim oblicima može se zaključiti kako je usmena književnost poprilično zastupljena u lektiri predmetne nastave. Što se tiče usmenoknjiževnih oblika, svakako prevladava proza nad poezijom i to legende i predaje kao najučestalije te slijede priče, bajke i basne. Važno je napomenuti da su usmenoknjiževni oblici, ponajprije legende i predaje, uklopljeni ponajviše u romane, tj. oko usmenoknjiževnih oblika stvorena je radnja romana. U romanima osim legendi i predaja nalazi se i dosta opisanih običaja vezani za pojedini dio Hrvatske pa se tako ističu romani *Velebitske-vilin staze* Ivone Šajatović, *Tajna oglice sa sedam rubina* Snježane Grković-Janović, *Junačina Mijat Tomić* Dubravka Horvatića, *Potraži me ispod duge* Bernarda Jana i *Kći Lotrščaka* Marije Jurić Zagorke. Svakako se moraju izdvojiti bajke Ivane Brlić Mažuranić čiji sam naziv *Priče iz davnine* upućuje na narodni oblik bajke. S popisa se izdvaja zbirka Šaljivih narodnih pripovjedaka. Njih je narod dugi niz godina stvarao i prenosio, a sakupljači narodnog blaga su ih na kraju i zapisali. Na popisu za peti razred ponuđene su i basne po izboru pa tako uz Ezopa učenici mogu pročitati basne Ivane Brlić Mažuranić, Gustava Krkleca i Vladimira Halovanića. Povezanost se ostvaruje i na povijesnoj i na zavičajnoj razini pa tako valja istaknuti *Povjestice* Augusta Šenoec čiji stihovi građu crpe iz nacionalne povijesti ili narodne predaje, roman Milutina Mayera *Dolazak Hrvata*, pripovijetku Dinka Šimunovića *Alkar* te priče i pjesme Tomislava Milohanića *Deštini i znamenje* u kojima je donio usmeno bogatstvo svoje rodne Istre. Jednostavni oblici ne pojavljuju se samostalno već unutar nekih drugih oblika pa su tako u najvećem broju zastupljene poslovice dok zagonetki ima nešto manje. Veliki broj poslovice nalazi se u djelima *Deštini i znamenje*,

Kći Lotrščaka, pjesmama Grigora Viteza, *Dolasku Hrvata* i *Dugi*. U analiziranim djelima nalazi se malo dramskih oblika. Od govorničkih najučestalije su kletve i blagoslovi. Od usmenih motiva najzastupljeniji su motivi vila i vještica koje su motivirale i najveći broj hrvatskih narodnih priča (Botica 2013: 404-428). Osim vještica i vila javljaju se i patuljci koji su poprimili karakter kakav im pripisuju i usmena kazivanja – marljivi su i pozitivni likovi. Samo ilustracije radi u radu su izdvojeni neki oblici usmene književnosti iz pojedinih književnih djela. Među njima najzastupljenije su poslovice (*Domaća zadaća*, *Tajna gornjeg grada*, *Zagrebačka priča*) i blagoslovi (Čuvaj se senjske ruke, Iz velegradskog podzemlja). No, izdvajaju se i ostali govornički i jednostavni oblici: zagonetke (Šaljive priče i priče bez šale), rugalice (*Posada oklopnog vlaka*, *Šaljive priče i priče bez šale*, *Začuđeni svatovi*), izreke (Šaljive priče i priče bez šale, *Psima ulaz zabranjen*, *Divlji konj*), brojalice (*Muki: djetinjstvo Ivana Zajca*), kletve i zakletve (Čuvaj se senjske ruke) te u nešto manjem broju šale i vicevi (*Mećava*). Izdvajaju se i narodna vjerovanja i običaji (*Posada oklopnog vlaka*, *Breza*) te narodni stihovi (*Smogovci*, *Mećava*).

Dakle, tekstovi usmene književnosti zastupljeni su u djelima koja se nalaze na popisu lektire i to po broju podjednako na svim obrazovnim razinama, u većini tekstova mogu se uočiti specifični procesi interakcije pisanog diskursa s usmenoknjiževnim poticajima, a može se uočiti i vrstovna raznolikost uvrštavanja usmene književnosti i ne manje važna zastupljenost sva tri narječja. Svime navedenim tijekom samostalne recepcije književnih djela s popisa lektire utječe se na razvoj spoznajnih, emotivnih, jezičnih, komunikacijskih i drugih sposobnosti učenika kojima su ta djela prvenstveno namijenjena. U razvijanju etičkih vrijednosti učenika i estetskog ukusa, jezične kreativnosti, razvijanju svijesti o potrebi upoznavanja materijalne i duhovne baštine vlastitoga naroda nesumnjivo važnu ulogu ima i usmena književnost koja je sveprisutna u svim svojim pojavnim oblicima i samim tim se miče s periferije hrvatske književne scene na kojoj je bila stoljećima.

Bibliografija

- BRATULIĆ, J. (1998). *Predgovor*. U: T. Milohanić, *Deštini i znamenje, Istarske priče i pjesme*. Zagreb: DiVič.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, M. (1971). *Usmena književnost. izbor studija i ogleđa*. Zagreb: Školska knjiga.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, M. (1973). *O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovima nazivima*. „Umjetnost riječi”, 17, vol. 3-4, 149-184.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, M. (1975). *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, M. (1991). *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, M. (2004). *Bugarštice*. „Narodna umjetnost”, 41 (2), 9-51.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, M. (2006). *Priče i pričanje: Stoljeća usmene hrvatske proze*. Zagreb: MH, 2. dopunjeno izdanje.
- BOTICA, S. (1995). *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Zagreb: Školska knjiga.
- BOTICA, S. (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- BRLENIĆ-VUJIĆ, B. (1999). *Dramska obilježja Šenoine povjestice – „Kameni svatovi”*. „Dani Hvarske kazališta”, 25(1), 273-285; „Dani Hvarske kazališta”, 25(1), 273-285; „Dani Hvarske kazališta”, 25(1), 273-285; „Dani Hvarske kazališta”, 25(1), 273-285.

- BRLIĆ, N. (1973). *Kuća Brličevih u Brodu, memorijalna kuća Ivane Brlić-Mažuranić*. Poseban otisak iz časopisa „Vijesti muzealca i konzervatora Hrvatske”, God. XXII, broj 3-4, 19-41.
- BRLIĆ MAŽURANIĆ, I. (2002). *Priče iz davnine*. Zagreb: Školska knjiga.
- BUDAK, P. (1995). *Mećava & Klupko*. Zagreb: ABC naklada.
- BUJAN, I. (2011). *Razotkrivanje patrijarhalne hegemonije u hrvatskoj ruralnoj noveli*. „Fluminensia”, 23 (1), 117-130.
- ČUBELIĆ, T. (1970). *Epske narodne pjesme*. Zagreb: Školska knjiga.
- ČUBELIĆ, T. (1990). *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Zagreb: Danica Pe-livan.
- DOVJAK-MATKOVIĆ, B. (2005). *Zagrebačka priča*. Zagreb: Znanje d.d.
- DRAGIĆ, M. (2007/08). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. *Fakultetski udžbenik*. Split: Filozofski fakultet.
- DRAGOJEVIĆ, D. (2002). *Bajka o vratima*. Zagreb: MBA d.o.o.
- EZOP, PANČATANTA, LA FONTAINE, LESSING, KRILOV, IVANA BRLIĆ MAŽURANIĆ, KRKLEC I HALOVANIĆ (2001). *Basne*. Zagreb: Školska knjiga.
- FRANKOVIĆ, S. (2011). *Kulturno značenje bugarsčice u djelima Vladimira Nazora*, „Narodna umjetnost”, 48(2), 119-135.
- GRKOVIĆ-JANOVIĆ, S. (2002). *Velebitske vilin staze*. Split: Naklada Bošković.
- HITREC, H. (2002). *Smogovci*. Zagreb: Mosta.
- HORVAT, T. 1994. *Muki: djetinjstvo Ivana Zajca*. Zagreb: Znanje d.d.
- HORVAT, T. (1998). *Frka u Ščitarjevu*. Zagreb: Znanje d.d.
- HORVAT, T. (2008). *Tajna gornjeg grada*. Varaždin: Katarina Zrinski d.o.o.
- HORVATIĆ, D. (1998). *Junačina Mijat Tomić*. Zagreb: Biblioteka Šegrt Hlapić.
- HRANJEC, S. (2003). *Kršćanska izvorišta dječje književnosti*. Zagreb: Alfa.
- HRANJEC, S. (2004). *Dječji hrvatski klasici*. Zagreb: Školska knjiga.
- HRANJEC, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- HRANJEC, S. (2008). *Pogovor*. U: G. Vitez, *Kad bi drveće hodalo i druge pjesme; Plava boja snijega; Rajvil i druga proza* (str. 327-333). Zagreb: Školska knjiga.
- HRANJEC, S. (2009). *Ogledi o dječjoj književnosti*. Zagreb: Alfa d.d.
- JAN, B. (2008). *Potraži me ispod duge*. Varaždin: Katarina Zrinski.
- JURIĆ ZAGORKA, M. (2006). *Kći Lotrščaka*. Zagreb: Školska knjiga.
- KEKEZ, J. (1998). *Usmena književnost*. U: Z. Škreb, A. Stamać, *Uvod u književnost, teorija, metodologija* (str. 133-192). Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- KOLAR, S. (1977). *Pripovijesti*. Zagreb: Mladost.
- KRILIĆ, Z. (2001). *Šaljive priče i priče bez šale*. Zagreb: ABC naklada.
- KUMIČIĆ, E. (2002). *Začuđeni svatovi*. Zagreb: Školska knjiga.
- KUŠAN, I. (2006). *Koko u Parizu*. Zagreb: Alfa d.d.
- MATOŠEĆ, M. (2005). *Tiki traži neznanca*. Zagreb: Znanje d.d.
- MATOŠEĆ, M. (2006). *Posada oklopnog vlaka*. Zagreb: Biblioteka Stribor.
- MATOŠEĆ, M. (2006). *Strah u Ulici lipa*. Zagreb: Znanje d.d.
- MAYER, M. (1996). *Dolazak Hrvata*. Zagreb: DiVič.

- MILOHANIĆ, T. (1998). *Deštini i znamenje, Istarske priče i pjesme* (priredio Josip Bratulić). Zagreb: DiVič.
- Nastavni plan i program za osnovnu školu* (2006). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb: GIPA.
- NAZOR, V. (2006). *Veli Jože, Voda i druge priče*. Zagreb: Alfa d.d.
- NOVAK, V. (1998). *Iz velegradskog podzemlja*. Zagreb: ABC naklada.
- Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* (2019). Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Zagreb: NN 10.
- OKLOPČIĆ, B. (2011). *Mit i rituali u Kći Lotrščaka* U: S. Prlenda (ur.), *Kako je bilo... O Zagorki i ženskoj povijesti*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- PROSENJAK, B. (2016). *Divlji konj*. Zagreb: Alfa d.d.
- ROSANDIĆ, D. (2005). *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- RUNDEK, M. (2011). *Psima ulaz zabranjen*. Zagreb: Alfa d.d.
- SOLAR, M. (2005). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- ŠAJATOVIĆ, I. (2002). *Tajna ogrlice sa sedam rubina*. Zagreb: Školska knjiga.
- ŠALJIVE NARODNE PRIČE (2001). Priredio Stjepko Težak. Zagreb: Mozaik knjiga.
- ŠENOVA, A. (1987). *Čuvaj se senjske ruke*. Zagreb: Mladost.
- ŠENOVA, A. (2005). *Povjestice*. Zagreb: Nart – trgovina d.o.o.
- ŠIMUNOVIĆ, D. (1970). *Duga i druge pripovijetke*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- TEŽAK, D. (2001). *Basna kao dječja lektira*. Zagreb: Divič.
- TEŽAK, D. (2002). *Pogovor*. U: I. Šajatović, *Tajna ogrlice sa sedam rubina*. Zagreb: Školska knjiga.
- TEŽAK, D. (2006). *Vitez i Kušan – začetnici moderne hrvatske dječje književnosti*. „Metodika”, 7(13), 279-288.
- VITEZ, G. (2008). *Kad bi drveće hodalo i druge pjesme; Plava boja snijega; Rajvil i druga proza*. Zagreb: Školska knjiga.
- ZIMA, D. (2001). *Pogovor*. U: Ezop, Pančatanta, La Fontaine, Lessing, Krilov, I. Brlić Mažuranić, Krklec i Halovanić, *Basne* (str. 178-182). Zagreb: Školska knjiga.

JASMINKA BRALA-MUDROVČIĆ, MARIJA GRAČANIN

ORAL LITERARY ELEMENTS IN THE REQUIRED READING IN SUBJECT TEACHING

The paper investigates the representation of oral literature in reading literary works of subject teaching by Croatian authors, which are prescribed by the Curriculum for primary school and which interfere with oral literature. Interferences were singled out on the basis of structure, theme and motives, characters, language game, homeland, oral literary forms, etc. It is realized that oral literature is quite represented, and that interferences mostly took place on the basis of homeland and patriotism, motives and oral literary forms. The research proved that the elements of oral literature are firmly and deeply inserted in the reading works of Croatian authors and that in no case should they be considered peripheral elements as was the case for a long time on the Croatian literary scene when oral literature was systematically neglected.